

Laurens J. Bol

Rembrandts Musicerend gezelschap: een vanitas-allegorie

De afbeeldingen van Rembrandts zogeheten *Musicerend gezelschap* in het *Bulletin van het Rijksmuseum*, 1977, nr. 1, blz. 24-25, bezien, meen ik dat hier zeker een bijbels motief is uitgebeeld; niet een voorval maar een gedachte, vervat in Prediker 2, vers 8-10: ... ik bestelde mij zangers en zangeressen, ... snarenspeel, ja allerlei snarenspeel ... zie het was al ijdelheid en kwellung des geestes. (Een latere bijbelvertaling geeft i.p.v. *kwellung des geestes*: *najagen van wind*). Zang en *allerlei snarenspeel*, het is hier alles aanwezig, hetzij actief (zingende jonge vrouw met het oblong liedboek op schoot; bespeelde viola da gamba en harp¹), hetzij als rustend symbool (muziekboek op de vloer, viool en luit). Dat de oude vrouw in aandachtig luisterende houding staat, accentueert de intentie dat hier zang en snarenspeel daadwerkelijk in actie zijn. Maar Cats zegt:²

*Jock, spel, sang, bleytschap, wat het zy,
't Gaet al gelyck een droom voorby.*

Zodra een bijbels gegeven aan de orde is, doet Rembrandt een greep in de verkleedkist. Zo ook hier, om zijn voorstelling een 'historisch' ('antiecq') aanzien te geven. De zinrijke Lot-voorstelling is met recht een teken-aan-de-wand.

De ijdelheids-gedachte van het hoofdmotief wordt nog gecompleteerd en versterkt door overbekende vanitas-symbolen. Voor de fraaie zilveren beker (ijdele ogenstreling) geldt het woord van Cornelis Udemans:³
De lucht en tyt verteert den glans van onse

moygheden. Het kistje op de tafel is waarschijnlijk een juwelenkistje met een spiegel in het deksel (al ijdelheid). De folianten hebben of frivole of wetenschappelijke inhoud; de eerste zijn in zichzelf veroordeeld, de laatste voeden een ijdele waan: *en die wetenschap vermeerdert, die vermeerdert smart* (Pred. 1: 18).

Een merkwaardige uiting van de vanitas-gedachte vinden we bij de al genoemde Veerse dichter Udemans, die in de schilderkunst eveneens een ijdelheidselement proeft, waarmee alzo ook Rembrandts Vanitas, gewogen en te licht bevonden, als ijdel in zichzelf wordt ge-dood-verfd. Hij oordeelt aldus:⁴

*Wij scheppen in een schildery
Wel vreugt, en een vermaken,
Maer wat is daer toch anders by
Als Ydelheyt van saken?*

Het vers herinnert aan Pascals vaak geciteerde, maar dan uit zijn context losgemaakte uitspraak:⁵ *Quelle vanité que la peinture...* Ziet Pascals mathematische geest in bewondering voor (in het bijzonder stilleven-) schilderkunst een element van ongerijmdheid, van 'vanité' (inbeelding), Cornelis Udemans veroordeelt schilderijen als onnut, vergankelijk bezit, als ijdelheid in de zin van Prediker 2:8. Evenwel kan Rembrandts *Musicerend gezelschap* bij hem waardering gevonden hebben, zo al niet als kunstuiting, dan toch als een moralistisch leerstuk, gebaseerd op een bijbelwoord.

Rembrandt. *Musicerend gezelschap*, 1626. Paneel,
63 × 48 cm. Rijksmuseum, Amsterdam.



Geven we tenslotte Cats, in wiens *Doot-Kiste* de ganse vanitas-gedachte is vervat, toch het laatste woord:⁶

*Al wat de weerelt doet, al wat het ooge siet
Is droom, is roock, is mist, is damp, en enckel
niet.*

Noten

¹ In de harpspelende jongeling met het lange en smalle gezicht, die een wat tere indruk maakt, meent H. J. M. Defour Rembrandts jeugd-vriend Jan Lievens te zien, m.i. op goede gronden. Zie zijn artikel 'Rembrandt van Rijn, De Doop van de Kamerling', in *Oud-Holland* 91 (1977), blz. 4 e.v., in het bijzonder blz. 18 en afb. 14.

² Jacob Cats, *Doot-Kiste voor de levendige*, Amsterdam 1659, blz. 48.

³ Citaat uit het gedicht *Op een schoone Schilderij*, voorkomende op blz. 172 in *Het geestelyck gebouw, met sinne-beelden verciert*, door Cornelis Udemans. Tot Middelburgh gedrukt by Henrick Smidt, boeck-drucker woonende op de Wall, Anno 1659 (Univ. Bibl., Leiden). Voorin de bundel het portret van de auteur op 61-jarige leeftijd door zijn zoon Hendrick. Een olieverf-portretje naar deze prent, door Jan Maurits Quinkhard, is in Arnoud van Halens *Panpoeticon Batavum* (Cat. Rijksmuseum 1976, inv. nr. A 4572).

⁴ C. Udemans, *loc. cit.*

⁵ Blaise Pascal, *Pensées*, édit. Ch.-M. des Grange, Paris 1951, blz. 108-109, alwaar: (nr. 134) *Quelle vanité que la peinture, qui attire l'admiration par la ressemblance des choses dont on n'admire pas les originaux.*

⁶ J. Cats, *op. cit.*

Michiel Jonker

Cornelis Apostool (1762-1844), cultureel ambtenaar*

INLEIDING

Cornelis Apostool heeft op een aantal plaatsen een vrij belangrijke rol gespeeld in het culturele leven. Zo was hij de eerste directeur van het Rijksmuseum. Het beschrijven van zijn carrière en ideeën werpt daarom een, zij het bescheiden, licht op de verhouding tussen overheid en beeldende kunsten in de eerste helft van de 19de eeuw in Nederland¹.

Tijdens Apostools leven voltrokken zich grote politieke veranderingen. Hij diende de Republiek vóór en na 1795, drie koningen (Lodewijk Napoleon, Willem I en Willem II) en een keizer (Napoleon). De politieke wissels werden door hem meest moeiteloos genomen²; ze veroorzaakten soms ernstige vertragingen in de uitbetaling van zijn tractement en dat hinderde hem wél hevig. Ook waren er belangrijke wijzigingen in de organisatie van de beeldende kunsten tijdens Apostools loopbaan, vooral in de eerste twintig jaar van de 19de eeuw. In bredere beschouwingen over kunstpolitiek is aan deze periode meestal voorbijgezien. Wie Boekmans *Overheid en Kunst in Nederland* leest zou haast denken, dat kunstpolitiek pas na 1850 begint³. Verschillende aspecten van het kunstleven uit de periode 1800-1840 zijn wél onder de loep genomen, zoals de rol van Lodewijk Napoleon⁴ en de geschiedenis van afzonderlijke instellingen⁵. In dit artikel worden vooral belicht: Apostools werkzaamheden op het gebied van de kunstpolitiek en

zijn opvattingen over verschillende aspecten van de beeldende kunsten. Wat betreft het eerste punt: de geschiedenis van het Koninklijk Museum, het latere Rijksmuseum, is, vooral dankzij Lunsingh Scheurleer⁶, redelijk goed bekend. Dit is veel minder het geval met de Vierde Klasse van het Koninklijk Instituut voor Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten, dat evenals het Koninklijk Museum in 1808 is opgericht⁷. Daarom ligt ten aanzien van de instellingen in dit artikel de nadruk op de Vierde Klasse.

BIOGRAFIE

Een belangrijke bron voor het leven van Apostool tot 1824 vormt een handgeschreven biografie in de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam. Deze kon worden aangevuld met en gecontroleerd aan archivalia⁸. Cornelis Apostool is op 6 augustus 1762 in Amsterdam geboren als zoon van Jan Apostool, handelaar in huiden en cacao, en Cornelia de Witte. Hij is het elfde van twaalf kinderen, waarvan er zes op jeugdige leeftijd stierven⁹. Hij stamt uit een oorspronkelijk doopsgezinde familie van kooplieden, fabrikanten en dominees; zijn ouders moesten van bescheiden middelen zien rond te komen. Apostool werd, na redelijk onderwijs genoten te hebben bij een Franse schoolmeester in Delft, in Rotterdam in de leer gedaan bij een goud- en zilverwinkelier. Terug in Amsterdam, bezocht hij van 1784 tot 1786 de Tekenaakademie, als leerling van de land-